
HET TAAIE TEKORT

Emma Brunt

Besproken worden:

Analen van het Thijnegeenootschap, Jrg. 68, afl. 2, *De identiteit van katholieke wetenschapsmensen*, AMBO, Baarn, 1980.

Goddijn, W (red.), *Godsdienst: R.K. Herleeft het Antipapisme of zijn de katholieken niet te vertrouwen?*, AMBO, Baarn, 1980

Als het antipapisme niet bestond zou Walter Goddijn het eigenlijk hebben moeten uitvinden. Wat is immers geschikter om de eenheid in eigen gelederen te herstellen? De veronderstelde boosaardigheid van de buitenwacht komt als geroepen in een tijd dat de Nederlandse katholieken terugzien op een geslaagde emancipatie maar tegelijkertijd beseffen dat ze niet goed weten wat ze met de moeizaam verworven maatschappelijke en politieke winst moeten aanvangen. Het katholieke 'tekort' – de culturele en sociale achterstand die door M. A. P. C. Poelhekke geconstateerd werd aan het eind van de 19e eeuw – is grotendeels opgeheven, maar daarmee is ook het gemeenschappelijke doel aan de groep ontvallen: innerlijk verdeeld worstelt het katholieke volksdeel met de opgave om de eigen 'identiteit' af te bakenen en vast te stellen wat de katholieken nog samenbindt en onderscheidt van 'de rest'.

Dat is de – niet zeer verrassende – conclusie waartoe ik ben gekomen na lezing van twee bundels met opstellen die iets tonen van de verwarring die het opmaken van de balans in katholieke kring teweegbrengt. In *De identiteit van de katholieke wetenschapsmensen* – een jubileumuitgave naar aanleiding van het 75-jarig bestaan van het Thijnegeenootschap – overheerst een toon van sobere bezinning, die in scherp contrast staat tot de polemische – bijna vechtlustige – geluiden die opklinken uit de door Walter Goddijn geredigeerde bundel: *Godsdienst: R.K.* De tartende stemming in het laatstgenoemde boek spreekt al uit de ondertitel: 'Herleeft het antipapisme of zijn de katholieken niet te vertrouwen'. Een vraag die menig aanknopingspunt zou kunnen bieden voor een verhelderende discussie, ware het niet dat de samensteller een dusdanig eenzijdige keus heeft gedaan dat de bijdragen in de bundel alleen op het eerste gedeelte van de stelling ingaan

en die voor een deel bevestigend beantwoorden. De vraag of de katholieken al dan niet te vertrouwen zijn blijft daardoor onbeantwoord, of beter, blijft steken in de impliciete suggestie dat het met die onbetrouwbaarheid wel mee zal vallen. Goddijn heeft kennelijk gemeend de verdediging van het tweede deel van de stelling met een gerust hart te kunnen overlaten aan overtuigde 'antipapisten' als Jan Blokker, Piet Grijs, Rudi van Meurs, en Netty Rosenfeld. Hoe gegrond die verwachting ook moge zijn, toch is het jammer dat Goddijn zijn tegenstanders in hun eigen papenhaat heeft laten gaarsmoren: de indruk ontstaat nu dat de bundel vooral bedoeld is als uitlaatklep voor allerhande katholieke onlustgevoelens, en als zodanig lijkt die niet erg geschikt om de niet-katholieken tot 'medemenselijker' gedrag te brengen ten aanzien van hun roomse landgenoten. Misschien is dat laatste ook nooit de wens van Goddijn geweest, en heeft hij zich als samensteller eenvoudig laten leiden door het verlangen om eens een flinke klap 'terug' te geven aan al die 'papenhaters'. In dat geval is de ondertitel van het boek dus op te vatten als pure retoriek, die braafjes de suggestie van onpartijdigheid moet wekken terwijl er in werkelijkheid vooral lucht wordt gegeven aan een roomse driftbui.

Een groot bezwaar van de eenzijdige benadering door Goddijn cum suis is dat de bundel maar weinig licht werpt op de kwestie waar het in dit boek over gaat. Lezers die zich niet regelmatig verdiepen in de *Werdegang* van hun katholieke medeburgers zullen zich – evenals ik – waarschijnlijk verbaasd hebben over de commotie die in het katholieke kamp ontstond naar aanleiding van de VPRO-uitzending met de gelijkkluidende titel *Godsdienst: R.K.*, en de felheid waarmee sommige katholieken vervolgens de makers van 'antipapisme' hebben beschuldigd. Waarom toonden katholieken zich zo gevoelig – om niet te zeggen: overgevoelig – voor een TV-documentaire waarin de traditionele, folkloristische aspecten van het Rijkse Roomse leven veel aandacht kregen terwijl de pogingen van moderne katholieken om aan dat traditionalisme iets te veranderen er relatief bekaaid afkwamen? Was dat een halsmisdaad? En zo ja, waarom dan eigenlijk? In de bundel van Goddijn is slechts incidenteel iets te vinden dat een niet-ingewijde lezer kan helpen bij de beantwoording van zulke vragen.

Een beter aanknopingspunt biedt de verzameling beschouwingen die door het Thijmgenootschap werden gebundeld. In een dertiental artikelen – merendeels zeer leesbaar – wordt geschetst welke rol de katholieke intellectuelen hebben gespeeld in de emancipatiestrijd. Veel daarvan is natuurlijk genoegzaam bekend. In bijna alle bijdragen komt de maatschappelijke achterstand van katholieken aan de orde, hun onvrede daarover, de minderwaardigheidgevoelens die ermee gepaard gingen, en de wijze waarop katholieke voormannen de geloofsgenoten begonnen te organiseren in wat later de katholieke 'zuil' zou vormen. Onverbrekelijk verbonden met het emancipatiestreven was de wens – en de noodzaak – om een goed opgeleid katholiek kader te scheppen, een verlangen

dat in 1923 resulteerde in de oprichting van de rooms-katholieke Universiteit in Nijmegen. Deze academische burcht werd echter al snel geteisterd door de worm van de wetenschappelijke twijfel, en de splijtzwam van de academische autonomie. 'Geloof' en 'wetenschap' stonden vaak op gespannen voet met elkaar, en katholieke academici hadden het moeilijk met de gesloten denkwereld en de rigide uitgangspunten van kerkbestuurders die meenden dat de katholieke voorhoede geheel en al in dienst moest staan van het emancipatiestreven.

De bijdragen in deze bundel over de wijze waarop er in katholieke kring gedacht werd over psychologie, sociologie en geschiedschrijving getuigen er van, evenals een uitermate boeiende verhandeling over het Darwinisme dat door de kerk tientallen jaren in de ban is gedaan. Eén van de interessantste stukken werd geschreven door Jan Roes, met als titel *Een gemankeerde emancipatie?* Hij behandelt de 'onstuitbare hervormingsdrift' die in de jaren '60 en '70 de katholieken in haar greep kreeg, en hij concludeert dat de emancipatie weliswaar gelukt is – 'op politiek-strategische posten komen katholieken weinig tekort' – maar dat ondertussen 'de intellectuelen en de kerk steeds meer van elkaar vervreemd zijn'.

Hij schrijft: 'Het heeft er alle schijn van, dat in de jaren zestig en zeventig de zo felbegeerde intellectuele emancipatie zich tegen de Nederlandse katholieken zelf heeft gekeerd, met andere woorden dat zij als een soort boemerang de intelligentsia van het katholieke volksdeel heeft afgehakt. Indien deze hypothese van een *geamputeerde* emancipatie steekhoudend blijkt te zijn, waarvoor minstens allerlei aanwijzingen lijken te bestaan, dan zijn we met een niet slechts zeer pijnlijk maar zelfs onherstelbaar tekort blijven zitten.' Onherstelbaar inderdaad, want de jongste generatie academici van katholieke huize wil zich nauwelijks meer als 'katholiek' bestempeld zien, of gaat rechtstreeks de onkerkelijkheid in. Roes constateert dat dit het 'geijke patroon' is bij een culturele of religieuze minderheid. Door interne inspanningen weet de groep zich aan te passen bij de 'buitenwereld', maar juist door die 'externe integratie' begint de groep intern te desintegreren. Het 'eigene' wordt in snel tempo een hinderpaal in de contacten met outsiders, en bovendien draagt het succes van de beweging ertoe bij dat men zich veilig gaat voelen en 'de teugels der solidariteit en discipline' laat vieren. 'Geslotenheid' maakt plaats voor 'openheid'. De katholieke voorhoede is in Nederland op het punt gekomen – tenminste dat is mijn conclusie na lezing van Roes' analyse – dat niets een volledige integratie met de rest van de vaderlandse elite meer in de weg lijkt te staan. Men popelt om de 'dialogoog' op gang te brengen, het toegangsbewijs en de legitimatie voor de 'betere kringen' en 'andersdenkenden' in de hand. Aan de geldigheid van het entree-biljet wordt nauwelijks getwijfeld, men heeft er immers duur genoeg voor betaald.

En daar begint dan de frustratie en de desillusie, want lang niet alle 'andersdenkenden' zitten op een goed gesprek met hun katholieke medemensen te wachten. Integendeel. Velen zijn de katholieke arrogantie en het roomse machts-streven uit de gloriejaren van de emancipatiestrijd nog niet vergeten. Liberalen, socialisten en protestanten hebben ieder op eigen wijze ervaring opgedaan met de weinig hoffelijke toon die de roomsen aansloegen toen zij nog druk bezig waren met een monoloog in plaats van een dialoog. Zelfs in de bundel van het Thijmgenootschap presteert één van de auteurs het om – anno 1981 – de teneur van het Bisschoppelijk Mandement uit 1954 goed te praten. Zeker, de heren zijn destijds wat ver gegaan in hun rabiante afwijzing van al wat socialistisch was of riekte naar samenwerking met niet-katholieke partijen en vakbonden, maar, schrijft A. A. J. Smulders vergoelijkend: 'Wij mogen de kerk om haar toenmalige houding niet hard vallen. De kerk heeft dit gedaan met de beste bedoelingen, namelijk uit herderlijke zorg.'

Tja . . . bij het lezen van dergelijke zinnen begrijp ik als niet-katholiek opeens hoe het mogelijk is dat een rooms-katholiek wetenschapsman pas zestig jaar na het verschijnen van *The Origin of Species* de euvele moed heeft gehad naar een verzoening tussen 'geloof' en 'evolutieeler' te streven – zie de bijdrage van P. Smit – en ook hoe het kan bestaan dat pas verleden jaar door de rooms-katholieke kerk posthuum eerbestel is verleend aan de niet onbekende natuurkundige Galileï. De katholieke molens malen soms zo langzaam dat je zou zweren dat ze stokstil staan.

Met die erfenis zitten progressieve katholieken als Walter Goddijn opgescheept. Nolens volens, zeggen ze zelf, want aan hun bereidheid om zich te distancieren van het Rijke Roomse verleden mankeert het niet. Enkele malen wordt door auteurs in de bundel van Goddijn benadrukt dat het de katholieken waarachtig niet aan zelfkritiek ontbreekt, en des te groter is dan ook de teleurstelling als zij moeten constateren dat de buitenwacht hardnekkig alle papen over één kam blijft scheren. Goddijn schreef naar aanleiding van de VPRO-uitzending in *De Tijd* (het stuk is nu als bijlage in de bundel opgenomen): 'Voor vernieuwingen betaal je altijd een prijs en er gaan er honderden onderdoor; daarover werd ook in deze documentaire niet gesproken. Ook niet over de duizenden katholieken die het getto van het traditionele katholicisme hebben doorbroken, jarenlang verdacht zijn gemaakt en zich innerlijk toch verbonden bleven voelen met de katholieke gemeenschap van gelovigen.' En: 'Dit programma (van de VPRO, E.B.) is geboren uit een irritatie, die een veel bredere en diepere voedingsbodem heeft. Een bepaalde groep publicisten houdt een klimaat in stand dat soms trekken heeft van een neo-antipapisme en in andere gevallen domweg tegen de regeringsmacht van het CDA is gericht. Ik zal later de citaten wel eens verantwoorden (dat heeft Goddijn inmiddels inderdaad gedaan in zijn inleiding, E.B.) maar volgens die schrijvers zijn roomsen onbetrouwbaar,

redeneren ze kronkelig, gebruiken ze blijkbaar alleen agogen-jargon en spreken ze wollige taal, helpen ze ex-fascisten, hebben ze een dubbele moraal, moeten ze gedekoloniseerd worden en bevorderen ze na een ethisch nu ineens een hiërarchisch reveil en kwamen ze door een achterdeur het Catshuis binnen.'

Cornelis Verhoeven, waarvan eveneens een bijdrage is opgenomen, schreef dat het begon te lijken op 'de hetze tegen de joden' en stelt het veronderstelde antipapisme – 'neo' of 'klassiek' – eenvoudig gelijk aan rasdiscriminatie. Hij is de enige niet. In de bijdrage van Jan Weima wordt 'antipapisme' ook al *unverfroren* gelijkgesteld aan raciale en ethnische vooroordelen en wordt de 'antipapist' ontmaskerd als de anti-held van Adorno: de autoritaire persoonlijkheid. Weliswaar placht Adorno deze kwalificatie vooral toe te kennen aan mensen die zich – op irrationele gronden – afzetten tegen 'afwijkende' groepen uit een overmatige identificatie met de autoriteiten en met *law and order*, terwijl bij 'antipapisten' juist sprake is van een *afwijzing* van de roomse voorliefde voor hiërarchische striktheid en de katholieken politiek gesproken zélf de 'autoriteit' belichamen als partners in de regeringscoalitie, maar dergelijke schoonheidsfoutjes kunnen Weima niet deren. Aan de hand van Fromm definieert hij de 'antipapist' als een pseudo-revolutionair, die dwangmatig rebelleert tegen iedere vorm van 'gezag' vanuit een infantiel onmachtgevoel. Adorno onderkent in die categorie dan nog het 'rigide' en het 'protesterende' type, beide zeer onverkwikkelijke 'sub-syndromen' van het autoritaire malheur.

Nadat de 'antipapist' op deze wijze als een soort crypto-fascist is afgebeeld, komt Weima aan het eind van zijn artikel verrassend uit de hoek met een relativering die mijns inziens de kern van de discussie rondom het 'antipapisme' raakt. Hij schrijft: 'Uiteraard is het niet de bedoeling van dit artikel geweest om reële bezwaren, die men tegen de rooms-katholieke kerk kan hebben, af te doen als antipapistisch vooroordeel. Mensen die bewust rooms-katholiek willen zijn, onderscheiden zich als zodanig, onder andere voor wat betreft hun opvattingensysteem, van mensen die bewust niet rooms-katholiek willen zijn. Tegen deze opvattingen kan men bezwaren hebben en men kan daarover discussiëren.' Jammer alleen – nog steeds volgens Weima – dat die discussie vertroebeld wordt door 'emotionele elementen' en niet wordt bepaald door 'zakelijke argumenten en opvattingen'.

Welnu, als het tentoonspreiden van 'emoties' gedurende een discussie in de ogen van Weima gelijkstaat aan een hoge score op de F-schaal, dat kan de 'dialoog' nog wel wat probleempjes opleveren. Voor beide partijen dunkt me, want de verbale en politieke stijl van Simonis, Gijsen, van Agt, en pater Koopmans lijkt me ook niet geheel en al van emotionele smetten vrij. Bij Cornelis Verhoeven's bijdrage blijkt overigens dat van 'rationele argumenten' die van het 'vooordeel' onderscheiden moeten worden al helemaal geen sprake kan zijn, want die worden door hem ontmaskerd als een handige metho-

de – ooit door W. van Dooren bedacht – om de zwartste, meest reactionaire discriminatie te vermommen als een 'principiële houding'. Hij schrijft: "De principiële houding is lang niet ongeschikt om onder de dekmantel van haar diplomatieke onschendbaarheid – want principes moeten wij respecteren – allerlei smokkelwaar, zoals bijvoorbeeld honger naar macht, te verbergen." 'Principiële tegenstanders' van de kerkelijke en politieke manifestaties van het katholicisme brengen daar niet zelden tegenin – ook Goddijn signaleert dat in zijn inleiding – dat katholieken die de kritiek op de rooms-katholieke kerk delen, en zich in het 'opvattingensysteem' dat wordt geïnspireerd door de Paus niet langer kunnen vinden. zulks toch heel gemakkelijk kenbaar zouden kunnen maken door het lidmaatschap van de katholieke club op te zeggen. Maar ook daarop heeft de vindingrijke Verhoeven een antwoord, want, schrijft hij: 'Het katholicisme dat de antipapisten zo haten, is geen keuze, maar een lot. Sommige mensen zijn katholiek en blijven daarvan ook na hun luidruchtige uittreding alle tekenen vertonen, anderen zijn jood, neger, homofiel of vrouw en vinden daarin de beperking op basis waarvan er iets uit hen kan worden.'

Afgezien van het feit dat het nauwelijks een aanbeveling voor het katholicisme kan zijn dat het kennelijk een onontkoombaar en onherstelbaar *fatum* is – het pleit tenminste niet voor de katholieke opvoedingsmethoden als Verhoeven daar gelijk in zou hebben! – is het natuurlijk ook klinklare onzin. Lidmaatschap van een kerkgenootschap of een politieke partij is wel degelijk een vrije keuze, en die keuze mag de katholiek 'aangerekend' worden, zoals ook het lidmaatschap van de Volksunie iemand 'aangerekend' mag worden. Waarmee ik niet wil zeggen dat rooms zijn net zoets is als fascistisch zijn. Wél vind ik het bitter om te moeten constateren dat mensen als Weima en Verhoeven hun betoog onderbouwen met verwijzingen naar verschijnselen – de fascistoïde autoritaire persoonlijkheid en de discriminatie van joden, negers, homofielen en vrouwen – die nu juist niet behoren tot het gebied waarop de rooms-katholieke kerk zich altijd voorbeeldig heeft gedragen.

Integendeel. De nauwe verstrengeling van juist deze elementen met het 'opvattingensysteem' en de gedragslijn van de rooms-katholieke kerkbestuurders en politici vormt een hoeksteen van de argumentatie van de zogenaamde 'papehaters'. Dit ontkennen – of, zoals Weima en Verhoeven doen, bikkelhard omdraaien – getuigt van weinig historisch benul, een gebrek aan kennis dat grenst aan kwade trouw. Dat de bundel ook zinniger bijdragen bevat – zoals die van Peter Hofstede, Th. P. van Baaren, H. D. de Loor en Joan Hemels – heeft de ranzige smaak die deze twee stukken bij mij teweegbrachten niet kunnen wegnemen. Niet alle lezers van de bundel zullen 'antipapistisch' zijn, maar de kans dat een aantal van hen zich na lezing van de artikelen van Weima en Verhoeven alsnog tot het 'antipapisme' bekeert lijkt me niet gering. Het is niet te hopen dat het voorgenomen onderzoek van Goddijn naar het fenomeen 'antipa-

pisme' – wat is daar overigens van terechtgekomen? Goddijn meldt niets over de voorgang van dat onderzoek – zich langs dezelfde rancuneuze lijn gaat bewegen. Een opleving van neo-paranoïa bij katholieke intellectuelen zal hun integratie in de kringen van niet-katholieken in hoge mate belemmeren, zodat de katholieke emancipatiestrijd wellicht toch nog eindigt met een tekort op de balans.

Goddijn, W. (red.), *Godsdienst: R. K. Herleeft het antipapisme of zijn de katholieken niet te vertrouwen?*, AMBO, Baarn, 1980.